

Brussel aan de (oude) haven

Verkenningstocht in de Sint-Katelijnewijk te Brussel

De Sint-Katelijnewijk was gedurende drie eeuwen de vestigingsplaats van de oudste Brusselse haven. Hoewel de oude dokken nu gedempt zijn, blijven er nog talrijke sporen zichtbaar.

La Fonderie, een vzw met bijzondere aandacht voor de economische en sociale geschiedenis van de stad, neemt ons mee op sleeptouw in deze Brusselse wijk op zondag 20 januari 2008.

Terug in de tijd

Brussel is ontstaan vlak vóór het jaar 1000 als een nederzetting aan de Zenne, op het kruispunt van de grote handelsweg van Brugge naar Keulen. In de 11de – 12de eeuw werd een eerste omwalling gebouwd, waarvan de Zwarte toren een restant is in deze wijk. Binnen die omwalling was een deel van de Zenne opgenomen.

Door de snelle ontwikkeling van de stad werd de eerste ommuring vlug te krap en in de 14de eeuw werd een tweede omwalling gebouwd, waarvan het tracé overeenstemt met de huidige lanen van de Kleine Ring.

Het Sint-Katelijneplein ligt op de plaats van de eerste stadsgracht- en muur.

Daarmee lag de eerste haven van Brussel in deze wijk. De welvaart van de stad is deels gelinkt aan de commerciële activiteiten die zich in en rond deze oude haven hebben afgespeeld.

De grachten van de eerste omwalling incorporeerden de eerste primitieve haven.

Vorbij die grens lagen er alleen moerassige weiden, waardoor twee belangrijke wegen liepen: de Vlaamse steenweg en de Lakense straat.

Tussen de 11de en 16de eeuw lag de haven grosso modo tussen twee poorten: de Botenpoort (of Visverkopers-) en de Ontvangerspoort (of Sluizen-). De belangrijkste havenactiviteiten speelden zich af aan de Visverkoperspoort, achter de oude Sint-Katelijnekerk (1201 – 1893). Op die plaats stonden een houten kraan (Craene) en een openbare weegschaal (Waeghe).

In de 16de eeuw barstte de haven uit zijn voegen en daarom werd vanaf 1564 de gracht uitgegraven tot het Sint-Katelijnedok, dat het eindpunt vormde van het kanaal van Willebroek.

Het dok lag haaks op de andere kaaien die aangelegd waren tussen de twee stadswallen. De huidige straatnamen refereren nog naar die dokken.

Het kanaal van Willebroek

Het kanaal werd in 1561 ingehuldigd. De verbinding vormde een alternatief voor de Zenne, die verzandde, én was tevens een oplossing voor het conflict met de

stroomafwaarts gelegen stad Mechelen, die tol hief op het vervoer op de rivier. De dokken lagen als een vork rondom het toenmalige Brusselse Groot Begijnhof, binnen de tweede stadswal. Het centrum van de Brusselse handel verschoof daardoor van de buurt rond de Grote Markt naar die nieuwe kaaien.

In de 17de eeuw werd zelfs het aantal dokken uitgebreid en in 1848 werd de stadsgrens noordwaarts verlegd (= zgn. huidige Vijfhoek) en in het wingebed het Handelsdok gegraven en het Groot Stapelhuis opgetrokken.

Met de doortrekking van het kanaal van Willebroek naar Charleroi (1827 – 1831) hadden de kaaien afgedaan en verloor Brussel zijn positie als eindpunt. Handel en industrie vestigden zich langs de nieuwe waterweg in de naburige gemeenten. De oude dokken werden één voor één gedempt (1858 – 1911). Toch bleef heel wat stadsbevoorrading in deze buurt plaatsvinden, vooral van groenten en fruit. Die activiteit verdween echter grotendeels op haar beurt na de bouw van een nieuwe vroegmarkt Mabru, langs het kanaal in Schaarbeek (1970).

De jeugdzonde van Poelaert

Het huidige Sint-Katelijneplein werd rond 1870 aangelegd op het vroegere Sint-Katelijnedok. De havenactiviteiten waren dermate achteruit gegaan dat men in 1853 besloot om dat dok te dempen, temeer omdat men een ruimte nodig had om een nieuwe kerk op te richten (Poelaert, 1854 – 1874). De jonge Poelaert probeerde hier een nieuwe stijl uit waarvan de verschillende elementen gemengd werden. Het resultaat is twijfelachtig zodat kenners wel eens spreken van “de jeugdzonde van Poelaert”.

De huizen van de voormalige Zoutkaai aan de linkerzijde van het plein (als men voor de kerk staat) bleven vrijwel allemaal overeind. Dat was niet zo voor de vroegere Zaadkaai aan de rechterkant: daar werden de huizen bijna allemaal gesloopt, tegelijkertijd met de vroegere kerk, waarvan enkel de barokke klokkentoren bewaard bleef .

De straatwand van de Sint-Katelijnestraat werd afgebroken en verbreed, als onderdeel van de heraanleg van de bouwblokken. De straatwand is bijgevolg ook kaarsrecht, in groot contrast met de bewaarde overkant van de straat. Daar staan nog vele mooie, oude huizen met puntgevels. Aan die zijde bevond zich sinds 1928 de allereerste Sarma (Société Anonyme de Recuperation de Matériel de l' Armée), die afgedankt legermateriaal verkocht en later evolueerde tot een gekend grootwarenhuis.

Wist u dat de hulp van de heilige Katelijne door de Brusselaars werd ingeroepen bij de genezing van huidschilfering? Sint-Katelijne (met haar wiel) was eveneens de patroonheilige van de nog niet gehuwde 25-jarige meisjes.

Straatjes uit de 16e eeuw

Het Zaterdagplein stond in de 15de eeuw bekend als “den Saterdag”, blijkbaar genoemd naar een huis van bewaring met die naam. Het is een L-vormige straat met oorspronkelijk een onregelmatige rooilijn en een trechtervormige knik.

In 1620 plaveide men het gedeelte tussen de Vlaamsesteenweg (benaming

“Steenweg” was daar al gekend in 1222) en de dokken, een plek waar men een varkensmarkt hield.

De Varkensmarkt is vermoedelijk ontstaan op de kleine vesten, een rond 1300 opgeworpen vooruitgeschoven verdedigingswal. De markt werd hier gehouden tot 1660, waarna het plein de “oude Verkenmerckt” werd genoemd.

Tussen de Baksteen- en de Brandhoutkaai lag vroeger het Koopliedendok van 1561, dat in 1882 reeds gedeeltelijk gedempt werd. Daarop werd door architect De Blois en onder impuls van burgemeester Buls een overkoepelend gietijzeren marktgebouw opgericht, dat tot in 1955 de echte “Vismet” was.

De Baksteenkaai werd indertijd gebruikt om de boten geladen met de fameuze bakstenen uit de streek van Mechelen – Boom af te laden en ze was, gezien het gewicht van de ladingen, dan ook uitgerust met een kraan. Wanneer de baksteenindustrie echter in de winter stilviel, meerden aan de kaaien boten aan geladen met vis, een artikel dat op zijn beurt vrijwel niet te vervoeren was in de zomer. Vandaar de eeuwenlange traditie die deze kaai als “Vismet” opbouwde. Tussen die kaaien en de Vlaamse steenweg liggen nog drie kleine straatjes die dateren uit de tweede helft van de 16de eeuw.

Het Land van Luikstraatje, dat zijn huidige naam kreeg in de loop van de 18de eeuw naar een herberg “In het land van Luik”; de “Naam van Jezusstraat”, eveneens genoemd naar een herberg, en de Zeehondstraat (wegens de vondst van het skelet van een zeehond tijdens de graafwerken van het Koopliedendok in 1561). Het Sint-Rochuskapelletje herinnert ons aan de tijd toen de havenwijk het slachtoffer was van pestepidemieën, nog vóór de andere wijken in de stad.

“Onbeleefderik”

De door De Blois gebouwde vismarkt (1883 – 1884) kende slechts een kortstondig succes en kreeg al snel af te rekenen met de concurrentie van de kleinschalige viswinkels. In het Interbellum verzonk de wijk in een sfeer van armoede en verval en in de jaren vijftig stond het woord “vismet” zelfs synoniem met een “onbeleefde kerel”.

Tot overmaat van ramp en naar aanleiding van Expo 58 werd de overdekte vismarkt in 1955 afgebroken ten voordele van een open parkeerruimte. Zodoende evolueerde de Sint-Katelijnewijk in de jaren '50 geleidelijk van een havenbuurt naar een echte stadswijk. Vele 17de- en 18de-eeuwse gebouwen verdwenen discreet voor nieuwe gebouwen: appartementsblokken, administratieve lokalen en commerciële opslagplaatsen.

Na de bouw van de metro (jaren '70) werd het plein op de Vismarkt in zijn huidige, aangename vorm aangelegd met waterpartijen die herinneren aan het vroegere dok. Het grote tandwiel werd teruggevonden bij de aanleg van de metro, het diende vroeger om de brug over de verbinding tussen de twee dokken te laten draaien.

De wijk kent dezer dagen een groot succes: getuige daarvan zijn onder meer de studentenflats in het kader van Quartier Latin (2000); Passa Porta (het internationaal Literatuurhuis, 2004) en de Dansaertstraat met zijn vele, mooie kledingszaken ... met andere woorden: een nieuwe hippe place to be!

Bronnen:

- A. Wouters, *De bult van ... Sint-Katelijne*, in: *De Vijfhoek* (tijdschrift van De Markten), juni en juli 2005.
- *Wandelwijzer 6: Boten en begijnen*, Brukselbinnenstebuiten, 1998.

Myriam Vanden Nest

